Meža zinātnieki vēlas būt neatkarīgi

Latvijas Valsts mežzinātnes institūta "Silava" zinātnieku darbs kļūst aizvien vairāk atpazīstams arī ārpus Latvijas. Augsta līmeņa starptautiskos izdevumos publicēto rakstu, kā arī finanšu piesaiste šajā sfērā pēdējo piecu gadu laikā ir pieckāršojusies. Aktīva ir zinātnieku sadarbība ar Meža fakultāti un tās studentiem. Taču joprojām notiek runas, ka institūts nedrīkst pastāvēt kā atsevišķa vienība, ka to vajadzētu integrēt, asimilēt, pievienot... "Silavas" direktors JURĢIS JANSONS gan piedāvā citu variantu – brīvu un neatkarīgu institūciju partnerību un sadarbību it visās jomās.

ANITA JAUNBELZERE

VALDA SEMJONOVA FOTO

Jurģis Jansons: "Nozare meža zinātniekus vērtē pēc tā, kāda darbam ir jēga, zinātnes politikas veidotāji – pēc abstraktās "starptautiskās konkurētspējas"."

Kā meža zinātniekiem pagājis šis visnotaļ sarežģītais gads?

Jurģis Jansons: Gribu sacīt, ka vienam no spēcīgākajiem meža zinātniekiem, kādi mums jebkad ir bijuši, – Pēterim Zālītim – bijusi liela taisnība, sakot, ka mežinieki dzīvo savējo – skaistu, savdabīgu un pašaizliedzīgu – dzīvi, bet laiks viņiem aizrit neticami ātri. Tie ir vārdi no ievada grāmatai, kuru sagatavojām un izdevām par godu mežzinātnieka Kaspara Buša simtgadei. Gads pagājis nemanot. Nekādu lielu satricinājumu nav bijis, un viss, kas bija iecerēts, ir piepildījies.

Tad jau esat ar dzīvi ļoti apmierināti?

Jā, tā ir liela veiksme, ja tu vari dzīvot savu dzīvi un neviens cits, kam tā veidojusies mazāk veiksmīgi, nesāk tevi koriģēt vai nerada spiestu vajadzību viņam līdzināties.

Vai mežzinātnes institūtam "Silava" drīz kāds diktēs – kas jādara un kā jādara?

Institūts strādā tajos virzienos, kurus paši esam radījuši, akceptējuši un saskaņojuši ar meža nozari.

Taču mums jāspēj izdabāt arī zinātnes politikas veidotājiem, kuru redzējums par meža zinātnieku darbu atšķiras no meža nozares. Nozare mūs vērtē pēc tā, kāda mūsu darbam ir jēga, bet otrā gadījumā dominē abstraktā "starptautiskā konkurētspēja".

Zināmā mērā tā ir laime nelaimē – bez mežzinātnieku spējas būt starptautiskajā apritē nevar iztikt arī nozare – nepietiek, ka mēs izgudrojam kādu jaunu oglekļa piesaistes modeli vai aprēķina algoritmu, kuru mēs gribam lietot, lai starptautiski pierādītu Latvijas mežsaimniecības konkurētspēju. Šis rezultāts ir jāpublicē, kas ir pietiekami grūts, laikietilpīgs un veselību (nervus) prasošs pasākums. Zinātniekiem, kuri nestrādā nozarēs, bet tikai publicējas, dzīve savā ziņā ir atvieglota, būtu tikai vairāk naudas. Bet šobrīd starptautiskā komponente institūtā ļoti attīstās. Šo ceļu mēs ejam un iesim tālāk.

> **Lielās valstis vienmēr būs tās, kas spēlēs pirmo vijoli un dalīs ietekmi, tostarp naudu, bet mēs cenšamies atrast savu nišu.**

Un kļūstat par Eiropas līderiem?

Cik nu vien mazas valsts pārstāvjiem tas ir iespējams. Tad, kad Latvijas premjers vai izglītības un zinātnes ministrs Eiropas līderu vidū stāvēs pašā centrā, nevis kaut kur nomaļus bariņā, un tādējādi apliecinās mūsu valsts vadošo lomu Eiropā, tad gan jau turpat būs arī mūsu zinātnieki. Bet šobrīd specifiskā joma jeb niša, kur veidojas starptautiska interese par Latviju, ir meži ar organiskajām jeb kūdras augsnēm. Pieprasījums pēc zināšanām, kā tad purvaiņos un kūdreņos notiek oglekļa piesaiste, uzglabāšana un tā nonākšana atmosfērā un kā uzvedas kokaudzes šādā situācijā, klimata pārmaiņu kontekstā ir ļāvis jaunā pakāpē restartēt pagājušajā gadsimtā iesāktos pētījumus MPS Kalsnavas meža novada Vesetnieku meža stacionārā.

Līdzīgs stāsts ir par ūdeni – saules, skābekļa un oglekļa ietekme uz koku augšanu mežā mums Latvijā visur ir apmēram līdzīga, bet ūdens ir tas, kas ietekmē mežsaimniecību. Mūsu vēsturiskās zināšanas par mežu un ūdeni ir otrs aspekts, kas rada starptautisko vilkmi. Maniem kolēģiem – Andim Lazdiņam, Zanei Libietei, Dagnijai Lazdiņai, Ārim Jansonam un citiem – ir to izdevies aktualizēt un nokļūt šajos pētījumos Eiropas apritē.

Protams, pamatā lielās valstis vienmēr būs tās, kas spēlēs pirmo vijoli un dalīs ietekmi, tostarp naudu, bet mēs kā mazas valsts pārstāvji cenšamies būt par iesaistītajiem partneriem un tādējādi atrast savu nišu. Tā rezultātā nauda, kas institūtam pieejama no starptautiskiem avotiem, pēdējo piecu gadu laikā ir pieckāršojusies.

Tad jau "Silavas" darbs kļuvis atbilstošs arī zinātnes politikas nostādnēm?

Mums 2020. gadā bija ļoti neparasts notikums – bija atbraukuši vizītē divi darbinieki no Izglītības un zinātnes ministrijas (IZM) Zinātnes departamenta. Tas man pārskatāmā pagātnē notika pirmo reizi. Mums šķita, ka IZM kolēģi no mums aizbrauca ar pārliecību, cik labi strādā neatkarīgs zinātnes centrs un kādas ir mūsu ekskluzīvas iestrādes, īpaši sadarbībā ar nozari un augstāko izglītību, kādas nav nekur citur Latvijā.

Mēs esam izveidojuši meža nozares promocijas padomi, kurā dominē nevis augstskolas, bet tās sadarbības partneru pārstāvji. Mežzinātnes doktorantūras un maģistrantūras studiju programmu vadītāji ir "Silavas" vadošie zinātnieki. Šķita, ka cilvēki saprata, ka tieši sadarbība un partnerība ir tas apstāklis, kam pateicoties zinātne arvien vairāk virza augstāko izglītību.

Bet vēlāk mēs piedzīvojām nopietnu vilšanos. Nesen saņēmām dokumenta projektu, ko sauc "Zinātnes tehnoloģiju attīstības un inovāciju pamatnostādnes 2027" un kurā plānots lemt zinātnisko institūtu likteni – tie vai nu jāintegrē augstākās izglītības iestādēs, vai jātransformē par kaut kādiem "lietišķās pētniecības un tehnoloģiju pārneses centriem". Tas nozīmētu vai nu neatkarīga institūta statusa zaudēšanu, vai stila un kursa maiņu. Protams, notiek nepārtraukta ciņa, un mēs nezinām, ko nesīs nākamais gads. Tā tas notiek jau vismaz pēdējos divdesmit gadus, un katrs gads, ko mums atļauj nostrādāt pilnvērtīgi, ir liela veiksme.

Taču sadarbība ar LLU Meža fakultāti ir ļoti cieša.

Jā, "Silava", manuprāt, augstākajā mežizglītībā ir daudz vairāk iekšā nekā lauksaimniecības jomas institūti, kā arī citi valsts zinātniskie institūti. Šogad Meža fakultātē tika aizstāvēti seši maģistra un bakalaura darbi mežsaimniecības jomā, kurus komisijas piecu dienu darbā atzina par labākajiem. Augstākajā mežizglītībā studiju nobeiguma komisijās piedalās meža nozares autoritātes, un tajās nav augstskolas dominante. Pieci darbi no tiem bija tapuši studentu sadarbībā ar "Silavu", kā darbu vadītājiem strādājot kopā mūsu zinātniekiem un fakultātes mācībspēkiem. Tie ir reāli sadarbības rezultāti, kurus nezin kāpēc neviens negrib no mums mācities un likt par piemēru citiem. Tā vietā mūs vēlas grūst iekšā kaut kādās atkarībās.

Kā "Silavā" patika Valsts prezidentam?

Jā, pie mums vasarā vizītē atbrauca Valsts prezidents Egils Levits ar plašu kolēģu delegāciju no prezidenta kancelejas. Prezidenta vizīte institūtā bija salīdzinoši gara, tās laikā centāmies parādīt iespējami vairāk, ko un kāpēc meža zinātnieki dara. Pēc vizītes sirsnīgi aprunājāmies pie kafijas tases. Tā kā prezidenta vizīti bija organizējusi viņa komandas zinātnes kompetence, izpalika mūsu saruna par mežu, vairāk pievērsoties tieši zinātnes jomai un pārvaldībai augstākās izglītības reformu kontekstā. Prezidents jautāja mūsu viedokli, ko viņam atklāti izstāstījām.

Mums radās sajūta par kopēju izpratni, ka darbi ir jāsāk ar universitāšu pārvaldību – jāpanāk, lai universitāte atnāk uz institūtu un uzaicina zinātniekus uz sadarbību. Lai nāk un paši veido šīs partnerattiecības, nevis tēlo kaut kādu savu bramanību un visvarenību, kā to nereti praktizē kāds neizdevies pasniedzējs studenta priekšā. Prezidents saprata un partnerības principu atzina par ļoti labu domu.

Prezidentam mūsu institūtā patika, šķiet, ka viņš par kādām 40 minūtēm pat nokavēja nākamo tikšanos.

Kas ir pats svarīgākais, ko izdevies paveikt 14 gados, kopš esat institūta direktors?

Manuprāt, ir ļoti svarīgas lietas, kuras mums kopā ar kolēģiem izdevies paveikt. Pirmkārt, saglabāt institūtu, pēdējos gados ieguldot ļoti lielu naudu zinātnes infrastruktūras un Eiropai raksturīgas darba vides izveidē. Ap 2013. gadu notika Ministru kabineta sēde, kurā bija iecerēts "Silavu" bendēt, atņemot struktūrfondu naudu infrastruktūrai, ja institūts izvēlētos saglabāt savu statusu. Taču sēdes laikā premjerministre Laimdota Straujuma panāca īpašu ierakstu Ministru kabineta lēmumā, kam pateicoties mēs šobrīd esam tur, kur esam. To es uzskatu par galveno sasniegumu.

Šogad institūtā pabeigsim zinātnes infrastruktūras attīstības procesu. Ir izveidotas jaunas laboratorijas, esam izvietojušies nu jau četrās adresēs Salaspilī. Iegādāti apmēram 150 jauni zinātnisko iekārtu komplekti, izveidota atsevišķa tehniskā laboratorija, atjaunojot ēkas, kuras jau varēja uzskatīt par graustiem. Esam nodrošinājuši zinātniekiem visas iespējas strādāt atbilstoši Eiropas līmenim gan telpu, gan aparatūras ziņā – gan ģenētikā, gan mikrobioloģijā, gan augu fizioloģijas un vides jautājumos. Esam uzbūvējuši atsevišķu siltumnīcu ar septiņiem gaņģiem jeb kambariem, kur katrā no tiem var simulēt savdabīgus nākotnes klimata scenārijus un eksperimentēt ar koku audzēšanu. Mēs katru eiropieti varam šeit atvest, un viņš jutīsies kā mājās. Protams, aktīvi strādā arī mūsu pati lielākā laboratorija – tūkstoši eksperimentu un izpētes objektu zinātniskās izpētes mežos.